

## СИНЕРГЕТИЧНІ ВИМІРИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ РОМАНУ МАРТИ ХОЛЛ КЕЛЛІ «БУЗКОВІ ДІВЧАТА»

**Абабіна Наталія Василівна,**  
кандидат філологічних наук, доцент,  
доцент кафедри зарубіжної літератури  
Одеського національного університету  
імені І. І. Мечникова  
[nva2016odessa@gmail.com](mailto:nva2016odessa@gmail.com)  
[orcid.org/0000-0003-2019-5127](https://orcid.org/0000-0003-2019-5127)

**Мета.** Метою статті є спроба синергетичного аналізу художнього твору про війну на матеріалі історичного роману Марти Холл Келлі «Бузкові дівчата» (2016 рік). У такому аспекті дослідження цього роману не проводилося. **Методи.** Дослідження базується на специфічних підходах і терміносистемах синергетики – це стрибкоподібні переходи, біфуркація та відбір, самоналаштування, які є основними механізмами самоорганізації. **Результати.** На основі міждисциплінарних досліджень, які приділяють увагу питанням соціальної самоорганізації під час глобальної напруги та протистояння, розглядають типи хаосу, його прояви в соціумі та реакцію на нього людини та суспільства загалом, вивчається, на якій стадії самоорганізації перебуває суспільство чи конкретна людина. Це сприяє виробленню стратегії поведінки.

Різні типи самоорганізації героїнь являють собою відкриті, нелінійні структури, здатні до саморозвитку, самопроекування, самореалізації. Кожна з них, залежно від раніше вироблених особистих принципів, по-різному пристосовується до середовища, у яке потрапляє, реагує на його вплив і має різний ступінь усвідомлення того, що відбувається. Значну роль у цьому відіграють як глибинно-психологічні механізми – емоції, переживання, спосіб життя, – так і культурно-історична визначеність. Інтенсивність такого переорієнтування завжди залежить від характеру середовища, у яке потрапляє система, та готовності до існування в ньому. **Висновки.** Послідовне дослідження адаптації людини до початку війни, трансформація її системи впродовж неї та в мирний час показує, що в разі взаємодії з хаосом людська система перебуває у критичному або надкритичному стані та спрямована на формування стійкої, стабільної, цілісної структури. Якою буде ця структура – демонструє динаміка змін ціннісної свідомості, що має коливальний характер, який регулюється традиційними моральними цінностями сім'ї, етносу.

Синергетичні напрацювання дають можливість виробити новий погляд на характеристику якостей особистості, аналіз учинків, уміння переорієнтуватися у складній ситуації. Водночас – вивчити умови, необхідні для досягнення гомеостазису, тобто стійкості та стабільності внутрішнього стану соціальної системи та середовища, у якому вона розвивається. Для літературознавства це новий спосіб аналізу твору.

**Ключові слова:** синергетика, самоорганізація, динамічна система, гомеостазис, стійка структура.

## LIFE IN CHAOS: SYNERGETIC ANALYSIS OF THE WORK OF ART ABOUT WAR (MARTHA HALL KELLY “LILAC GIRLS”)

**Ababina Natalia Vasylivna,**

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,  
Associate Professor at the Department  
of Foreign Literature  
Odessa I. I. Mechnikov National University  
nva2016odessa@gmail.com  
orcid.org/0000-0003-2019-5127*

**Purpose.** The purpose of the article conducts a synergistic analysis of a fiction work about the war. Based on Martha Hall Kelly’s historical novel “Lilac Girls” (2016). In this aspect, these works have not been the subject of special research. **Methods.** The research is based on an interdisciplinary basis, as it includes specific approaches and terminology of synergetics – abrupt transitions, bifurcation and selection, self-tuning, which are the main mechanisms of self-organization. **Results.** Based on interdisciplinary research, that focus on the issues of social self-organisation during global tension and confrontation, consider the types of chaos, its manifestations in society and the response of an individual and society as a whole. These issues are quite relevant since they enable understanding of the level of the society’s or individual’s self-organisation and contribute to developing a specific behaviour strategy.

Diverse types of characters’ self-organisation are open, non-linear structures capable of self-development, self-projection, and self-realisation. Each character, depending on previously developed personal principles, adapts and responds to the environment where they are placed differently and has a different awareness degree regarding what is happening. Deep psychological mechanisms – emotions, experiences, lifestyle, along with cultural and historical determination – play a significant role here. The intensity of such reorientation largely depends on the nature of the environment where the system enters and its readiness to exist in it. **Conclusions.** The article consistently examines an individual’s adaptation to the war outbreak and their system’s transformation during its course and in peacetime. When interacting with chaos, the human system is in a critical or supercritical state and aims to form a stable, balanced, integral structure. The nature of this structure is exposed through the dynamics of changes in value consciousness, which has an oscillating character and is regulated by the traditional moral values of the family and the ethnic group.

The synergistic approach provides a new perspective on the characteristics of individuals’ traits, analysis of their actions, and their ability to reorient themselves in demanding situations. At the same time, it highlights the conditions necessary to achieve homeostasis: resilience and stability of the social system’s internal state and the environment where it develops. For literary studies, it paves another way for creative work analysis.

**Key words:** synergy, self-organization, dynamic system, homeostasis, stable structure.

### 1. Вступ

У художній літературі представлена безліч персонажів – з різним внутрішнім світом і типом поведінки, які втілюють у собі характеристику суспільного буття. Серед них є особистості, які загалом виглядають як складна, відкрита, динамічна система, що у процесі взаємодії з навколишнім середовищем здатна до саморозвитку, самопроєктування, самореалізації. Внутрішньою силою такої людини є свідомою воля, що виникає на тлі підсвідомого й інтуїтивного. Ця особистість зазвичай направлена на розвиток, подолання труднощів, проявляє адекватність у разі посилення емоційної напруги, регулює свої думки та відчуття, ясно розуміє принципи регресивної та прогресивної поведінки. Завдяки цьому шляхом самовиховання та самоконтролю задовольняються особисті глибинні потреби, підвищуються ефективність і продуктивність життя, що наближає до гомеостазису – стійкості та стабільності внутрішнього стану соціальної системи та середовища, у якому вона розвивається. *Новизна* теми – у вивченні цих механізмів з погляду самоорганізації. Особистість, що здатна до такого процесу, є важливою, бо, на думку синергетиків, вона оприявнює конструктивно складеного суб’єкта, який

адекватно мислить, цілеспрямовано розвивається та готовий до ефективної взаємодії з навколишнім середовищем. Дослідження такої особистості є *актуальним*, оскільки воно дає розуміння, на якій стадії самоорганізації перебуває суспільство чи конкретна людина. А це, у свою чергу, сприяє виробленню стратегії поведінки.

Проблему самоорганізації розробляють І. Добронравова (Добронравова, Фінкель, 2005), Л. Бевзенко (Бевзенко, 2002), О. Ніколаєва (Ніколаєва, 2005) та інші дослідники, які є представниками різних галузей науки. Вони приділяють увагу питанням соціальної самоорганізації під час глобальної напруги та протистояння, розглядають типи хаосу, його прояви в соціумі та реакцію на нього людини та суспільства загалом. Саме ці напрацювання є теоретичним підґрунтям нашої розвідки.

*Мета нашого дослідження* – у процесі синергетичного аналізу образів трьох героїнь роману Марти Холл Келлі «Бузкові дівчата» (2016 р.) продемонструвати різні типи самоорганізації людини в хаосі. Виходячи з мети, вирішуємо такі завдання: дослідити художні прийоми, за допомогою яких автор розкриває процес внутрішнього впорядкування кожної героїні для досягнення гомеостазису; показати трансформацію усталених принципів і моральних норм під впливом середовища.

В основі сюжету роману лежать події Другої світової війни, до яких так чи інакше причетна кожна із трьох героїнь – 17-річна полька Кася Кузмерик, 37-річна американка Кароліна Феррідей і лікарка-арійка Герта Оберхойзер. Життя до війни всіх трьох жінок виглядає лінійним, урівноваженим. Воно являє собою стабільний стан із виробленими параметрами порядку, у який час від часу включається статистичний хаос – тобто такий, який легко можна повернути у звичний порядок. Кася вчиться в католицькій школі Любліна, Кароліна працює у французькому консульстві в Нью-Йорку, Герта – студентка медичного інституту Дюссельдорфа.

## **2. Історія незламності Касі Кузмерик**

Образ Касі Кузмерик є центральним у романі Марти Холл Келлі «Бузкові дівчата». За сюжетом, ця героїня перебуває в епіцентрі подій.

Коли в 1939 р. Німеччина починає бомбити Польщу, дівчина спочатку впадає у відчай, бо не може зрозуміти, чому це відбувається і за що знищують її народ і рідне місто Люблін. «Польща захищалася, несучи великі втрати, проте все ж не могла протистояти сучасним бронетанковим дивізіям німців та їхній авіації» (Келлі, 2016: 56). Розстрілювали або забирали до концтабору найшановніших людей – професорів, адвокатів, лікарів, бо «поляки непридатні для того, аби обіймати керівні посади» (Келлі, 2016: 119). Списки поляків з антинімецькими настроями складалися нацистами ще з 1936 р., і тепер їх місце роботи позначали літерою Х як цілі для знищення пілотами. Згодом стало відомо, що в Польщу зі сходу зайшли російські війська: «Після всього цього ми стали схожими на мух, що залипли в меду, – були живими, але насправді не мали змоги жити» (Келлі, 2016: 120).

Оговтавшись, Кася вступає до підпільної антинацистської організації, виконує відповідальні завдання та готова пожертвувати життям за правду. За це потрапляє в концтабір Равенсбрюк, який виявляється справжнім пеклом. Дівчина навіть не може повірити, що таке знущання над людьми та приниження гідності може бути реальністю. Уже по дорозі до табору з нею трапляються напади паніки. Обставини, у які вона потрапляє, не відповідають її ціннісним настановам. Та із часом дівчина опановує себе і намагається пристосуватися до агресивної, хаотичної структури заради того, щоб вижити. Тут вона повинна стати іншою Касею, – залишившись сильною, незламною, відданою своїй батьківщині, вона має набути нових якостей, завдяки яким має зостатися живою, щоб усьому світові розповісти про злочини німецьких нацистів.

Коли людина потрапляє в хаотичне, непередбачуване середовище, існування в якому сповнене кризи та трагізму, вона повинна адаптуватися до нього, щось у собі змінити, оновитися, щоб жити далі. Таке оновлення може бути катастрофічним. Звісно, у таких обставинах

реорганізація своєї установленої системи цінностей проходить нелегко, тому що це відбувається на тлі загострення суперечностей між минулим життям і теперішнім. Так сталося і з Касею – гарно вихована, емоційна, весела, життєрадісна дівчина стикається із жорстоким середовищем, у якому вона повинна забути про свої дівочі мрії, бо основною метою стає збереження свого життя. Касі вдається цю суперечність послабити, подолавши насамперед психологічний бар'єр. За допомогою всього свого внутрішнього резерву вона виробляє в собі здатність до здійснення особливо тяжких дій, до повного контролю своїх учинків, вчиться не відчувати сильного страху та розгубленості. Емоційний бар'єр, що долається через кризу, зазвичай мобілізує та спонукає на вироблення нових параметрів порядку.

Кася намагається заспокоїтися та стримує себе, коли полонених принижують ударами бато-гом, роздягають і відбирають усі речі, стрижуть наголо. Спочатку вона навіть зберігає почуття гумору: добре, що такою її не бачить коханий Петрик; оплакувати свою загублену дівочість після жорстокого огляду гінеколога табору немає часу.

Справжня лють і ненависть починають зароджуватися тоді, коли дівчина разом з іншими ув'язненими переживає знущання, приниження та нелюдське до них ставлення. Один із таких випадків – убивство улюбленої вчительки, яку учні називали своєю надією, дороговказом, зіркою. Кася заливається сльозами відчаю та не може витримати душевного болю, коли на очах у всіх жінку вбиває собака за наказом наглядальниці, а дівчину примушують спочатку написати на грудях учительки номер, а потім її тіло відтягнути до стіни. За спробу захистити її Кася отримує удари бато-гом і два тижні карцеру, де починає планувати помсту, заради якої готова страждати.

Час від часу когось викликають на розстріл, і тоді «табірна сім'я» виконує останнє бажання, як було колись у спартанців – приводить у порядок сукню та робить зачіску, щоб у свою останню прогулянку по табір-штрассе до розстрільної стіни жінка йшла гарною. Ув'язнені називали цю дорогу Красивою, бо вона була обсажена липами та квітами. Дівчата навіть придумали гру «Що я візьму із собою на Красиву дорогу», називаючи речі, про які весь час мріють і які взяли б із собою на цей шлях. Мама Касі уявляла себе з букетиком бузку в руках. А Кася завжди намагалася всіх розрадити – її гумор заспокоював і допомагав пережити втому та голод. Одного разу вона придумала, що закутається в пухову ковдру та буде спати всю дорогу. Наглядачки її будуть нести, а найголовніша з них буде обмахувати її опахалом із страусового пір'я.

Кася виробляє правила, які допоможуть зберегти життя: не шикуватися на перекличку в перший ряд, щоб не стати жертвою нудьгуючої наглядальниці або її собаки; сконцентруватися та бути розумнішою за німців; не витратити енергію на ненависть; думати про те, як зберегти сили. Щоб не впадати в депресію, вона відволікається на щось добре – вивчає англійську, французьку, спостерігає за пташкою, яка струшує із крил сніжинки, і уявляє, як сама летить, куди забажає душа. Але коли розгледіла, що гілочки у гнізді пташка скріплює людським волоссям, у грудях дуже защемило. Головне, уважає Кася, не підпускати тугу, бо вона гірша за хворобу. Ті, що їй піддавалися, переставали їсти та вмирати.

Найбільшого страждання Кася зазнає, коли стає одним із «лабораторних кроликів» – так називала лікарка Г. Оберхойзер ув'язнених, на яких проводилися медичні експерименти. Через те, що в них були прооперовані ноги, вони стрибали, як кролики.

Касю оперують чотири рази. Кожного разу вона намагається відновитися, проте це вдається все важче та важче, тому що жахіття продовжуються та вичерпують усі сили. У зображенні людських страждань авторка вдається до натуралізму. Так, у «кроликів» видаляють частину зруйнованих кісток і м'язів; від страху та болю вони втрачають свідомість; їм не дають не тільки знеболювального, а навіть води. Зрідка заходить лікарка Г. Оберхойзер, завжди груба та в дурному настрої, робить записи в зошиті, порівнює здорові ноги із прооперованими та розвішує по ліжках якісь таблиці. Попри злість, що закипає всередині від повної залежності

від есесівців, Кася не втрачає духу та знаходить у собі сили підтримати ще й подруг. А сама весь час молиться, щоб до неї повернулася здатність ходити та танцювати, переживає, як вона виглядатиме перед Петриком із такою понівеченою ногою.

Ослаблення життєвих сил, нездатність зберегти рівновагу свідчать про постійний кризовий стан (Добронравова, 2005). Часом від безнадії героїня наче втрачає природну опору, її цілісність розпадається на частини. Але Кася тонко відчуває ці моменти і не допускає своєї остаточної руйнації, бо вона стає свідком того, як жінки через це гинуть.

Час від часу ув'язнених виводять на страту. Хтось вмирає сам від тифу. Засуджені зустрічають смерть по-різному: одні плачуть, зляться, більшість поводить тихо та молиться. Хтось збирається з останніми силами і викрикує: «Хай живе Польща!», бо це найбільше злить есесівців. На Красивій дорозі намагаються триматися гордо, по-королівськи, мужньо.

Цілковите безсилля настає після звістки про страту матері. Кася кілька днів не може отямитися, не хоче жити, придумує різні версії самогубства. Відчуває себе рибою – африканським намулистим стрибунком, про який читала в дитинстві. Коли настає засуха, стрибун заривається в намул і живе там цілими тижнями, поки не піде дощ. Тобто він начебто не живий, але й не мертвий. Такий стан був у Касі. Нарешті, коли у сльозах доїдає суп подружки, яку повели на страту, укотре присягається собі вижити. Цій меті вона підкорює всю себе, залишаючись у будь-якій ситуації дієздатною.

Проникненню у психологічний стан героїні сприяють застосовані авторкою прийоми епістолярію, що виконують у романі сюжетотвірні функції. Отже, Кася вирішує писати таємні листи додому. Завдяки спеціальному шифруванню вона описує медичні експерименти та перелічує імена прооперованих, яких на той час уже було 70. Дівчину зігриває надія, що навіть коли вони всі загинуть до визволення, світ через її листи дізнається, що робили нацисти, і вони будуть покарані. Це вона називає «польським оптимізмом», який дає силу та насагу. Її постійним девізом стають заклики: жодних істерик, треба діяти! Головне – нічого не відчувати. Хочеш жити – забудь про відчуття.

У 1945 р. про експерименти над людьми в концтаборі стало відомо за межами Німеччини. З появою інформації про те, що А. Гітлер цю війну програє, керівництво концтабору починає знищувати «кроликів», щоб приховати злочини й уникнути покарання. Позбавлена будь-якого страху та готова йти до розстрільної стіни, Кася найбільше тривожиться, чи зможе вона пройти Красивою дорогою з високо піднятою головою, бо сильно кульгає на хвору ногу. Але щасливий випадок допомагає їй потрапити в автобус, який їхав до Швеції. Як стало відомо пізніше, Г. Гімmlер, щоб виправдатися, дозволив шведському графу вивезти частину прооперованих. Так вона добирається до Польщі.

Здавалося б, із закінченням війни мало б відразу початися щасливе життя. Але після чотирьох років концтабору це нелегко, бо в голові постійно виникають питання, на які немає відповіді: чому за цей час ніхто не допоміг їм і тисячам інших людей? Тому, коли всі святкують офіційне закінчення війни, вона не відчуває справжньої радості, бо насправді війна не скінчилася. Виходить, що Польща просто перейшла до рук іншого, російського диктатора – Й. Сталіна. Замість нового життя країна отримала нову форму несправедливості. НКВС виконували завдання з виявлення «ворогів народу», страчували десятки тисяч польських ув'язнених і стільки ж засилали в ГУЛАГ. Ними виявилися тисячі представників польської інтелігенції. «Ворогами народу» називають і колишніх в'язнів концтабору через начебто їх «нечисте сумління», бо, можливо, що там вони працювали на німців. Доводиться бути дуже обережними та постійно оглядатися, боятися доносів, які влада заохочує грошима.

Касю розпалює злість від того, що вона присягнулася служити своїй країні, віддала за неї свою юність, а її підозрюють у шпигунстві. Її дратує батько, бо живе з іншою жінкою, донька, яка прагне займатися творчістю, як її покійна бабуся. Їй усюди чуються звуки, схожі на ті,

що були в концтаборі. Це були ознаки посттравматичного синдрому, стресового розладу, який зазвичай проявляється через деякий час після травмувальних обставин через утому, дратівливість, депресію, нездатність концентрувати увагу. Він формується в людини, яка пройшла через війну, і здатний викликати складну адаптацію навіть до мирного післявоєнного життя.

Кася, як сильна жінка, розуміє свій стан і посилено працює над собою: влаштовується на роботу в лікарню, знаходить і лікує свого коханого Петрика, одружується з ним і народжує доньку, яку вважає даром Божим за все, що довелося пережити. Та все це знову непросто. У чоловіка вона не може розгледіти тих рис, за які так полюбила колись. Він жорстокий, грубий, знервований, бо теж не може сприйняти змінений світ і відчуває провину за друзів по підпіллю, які дотепер у лісі. Надія на демократію остаточно вмирає із приходом до влади Польської об'єднаної робітничої партії – після смерті Й. Сталіна його методи правління нікуди не поділися. Обіцяні вільні вибори не відбулися, про незалежні партії та критику годі й говорити.

Адаптуватися до мирного життя важко навіть через десять років. Кася виливає злість на рідних. Вона щоденно дає собі слово все виправити: бути добрішою до людей, які хочуть допомогти, більше часу проводити із сім'єю. Жінку все частіше турбує питання: невже після того, як вона пройшла Равенсбрюк, мирне життя їй не до снаги? Їй кажуть, що вся причина в ненависті до нацистів, яку вона ніяк не може відпустити. Та Кася не погоджується, бо, на її думку, саме завдяки ненависті вона свого часу виживала.

До нормального життя її повертає знайомство з Кароліною Феррідей, коли в 1958 р. їй разом з іншими жінками, що пройшли концтабір, пропонують реабілітацію в Америці. Через кілька місяців лікування вона заново вчиться жити та радіти світу, почуватися вільною та щасливою. Діснейленд, кав'ярня-автомат, екскурсії в цікаві місця, прогулянки містом, бузкові кущі різних кольорів і сортів у саду Кароліни – від цього хочеться глибше дихати. Відчувається, що між тобою та проблемами – цілий океан, над бузковими хвилями якого височіє білий будинок-корабель!

До цього часу закінчився Нюрнберзький процес, і всі злочинці концтаборів покарані. Та Кароліна раптом повідомляє, що з тюрми раніше терміну таємно випустили Герту Оберхойзер – виявляється, світу було важливо дізнатися про досвід німецьких лікарів. З 1952 р. Герта працює сімейним лікарем. Прогресивне людство не може змиритися з думкою, що людина, яка відбирала життя в інших, знову практикує. Але щоб довести це, її треба офіційно упізнати. І найкраще це може зробити смілива та мужня Кася. Переборюючи себе, вона через довгі вагання таки погоджується на зустріч із Гертою та виконує всі прохання Кароліни заради блага інших людей.

Знову пережито сильний стрес, але тільки тепер вона здатна примиритися з рідними та пригорнутися до чоловіка, як раніше, зробивши стосунки ближчими та довірливішими.

### **3. Шлях до мети Герти Оберхойзер**

Після закінчення медінституту вона обирає роботу в концтаборі, бо вірить, що там здійсниться мрія всього її життя – стати одним із найкращих хірургів СС. В іншому місці це було неможливо – жінці-хірургу суспільство не довіряло.

Щоб пристосуватися до роботи в концтаборі, вона також має дещо в собі змінити, проте ці зміни не такі кардинальні, як у Касі, тому що її свідомість сформована в умовах іншого суспільства – жорстокого та цинічного. Отже, її мета пов'язана з його майбутнім і відповідає його вимогам. Щоб домогтися успіху, їй треба ще навчитися не звертати уваги на закривавлених, закатованих жінок, не чути їхніх криків від болю та стежити, щоб під час операції без знеболювального пацієнтка її не впізнала. Усе це спочатку похитнуло впевненість молодой лікарки. Коли їй демонструють процес «селекції» ув'язнених, їй навіть нудить, і вона розуміє, що виправний табір – це лише вивіска, і відправляють туди не просто нероб і злочинців. Щоб відволіктися, вона переносить увагу на гарні газони, будинки для керівництва, гарно облаштовану кімнату в котеджі, на липи, оспівані в німецькому фольклорі як «дерева закоханих», –

і їй дуже подобається, що збоку табір виглядає як санаторій. Це змушує зробити перший крок – як стрибок у холодне озеро.

Щоб стати найкваліфікованішим хірургом у таборі й увійти в елітну групу лікарів СС, вона експериментує над людьми, серед яких виявляється Кася, холоднокрівно проводить стерилізацію дівчат, які були відправлені на поталу німцям, убиває людей смертельними ін'єкціями, виконуючи норму за наказом із Берліна, за що в нагороду отримує хрест «За військові заслуги». Молода лікарка вчиться виконувати це «доброзичливо» і вважає, що робить «справжню послугу», порівнюючи людей із хворими собаками, яких необхідно приспати, щоб позбавити страждань. Герта впевнена, що такою участю вона пришвидшує перемогу Німеччини, тому свої дії не піддає жодним сумнівам. Навпаки, вона пишається тим, що стала жінкою-лікарем рейху, – сильною, зосередженою, бо народжена для великих справ. Ніщо не може їй завадити, бо вона готувалася до цього всі роки навчання в медінституті: систематично знижувала свій так званий «поріг чутливості», беручи участь у боях на мечач в анатомічній лабораторії, де замість мечів студенти використовували людські кінцівки. Герта уперто робила свою душу «черствою», «заморожувала» свої почуття в огидних ситуаціях (зціпивши зуби, терпіла насилля від рідного дядька, коли підробляла в його м'ясній крамниці, бо він платив за її навчання). Усе це для того, щоб стати повноцінним членом нацистського суспільства, бо насправді вірить у гітлерівські ідеї та велике майбутнє Німеччини. У часи керування підрозділом молодіжної нацистської партії Герта пройшла жорсткий відбір і отримала посвідчення про бездоганну генетичну історію, що означало високу расову цінність. Як вимагає статут її партії, вона підтримує ідею знищення євреїв, бо знає з підручників, що вони не заслуговують бути нацією, бо ліниві, «чіпкі та схильні до панування» (Келлі, 2016: 68). Навіть коли лікар-єврей безкорисливо допомагає її хворому батькові, Герта вбачає в цьому один із прийомів «підчепити людину на гачок», щоб удертися в довіру до трудяг-німців, а згодом здерти три шкури. Коли дізнається, що всю сім'ю лікаря вбили, намагається налаштуватися на звичне сприйняття такої ситуації, бо все це «для розвитку Німеччини».

Про те, що нацистські ідеї хибні, вона навіть слухати не хоче. Батько, один із небагатьох корінних німців, які не підтримують нову владу, намагається їй пояснити, що А. Гітлер стане погібеллю для всіх, бо він привласнює все, що йому заманеться, убиває Німеччину заради задоволення власних амбіцій. Та Герта виправдовує це як «розширення життєвого простору для її батьківщини», адже фюрер бореться з бідністю та безробіттям. «Що з тобою сталося, Герто? – обурюється батько. – Куди поділася моя донечка з добрим серцем, яка завжди першою кидала монетку до бляшанки з грошима для бідних?» (Келлі, 2016: 82).

Справжній страх Герта відчула в 1945 р., коли інформація про «кроликів» вийшла за межі Німеччини, і організація табору почала розвалюватися. Для зняття напруги навіть час від часу надрізала собі руки, та заспокоїтися не виходило. Щоб уникнути покарання, вона таємно втікає з табору. Під час спроби самогубства поліцейські її заарештовують за злочин проти людства.

#### **4. Війна в житті Кароліни Феррідей**

В образі Кароліни втілені риси успішної працівниці французького консульства, світської левиці, яка організовує гала-прийоми для збору грошей на допомогу французьким сім'ям, що виїжджають із Франції до Америки через нестабільність у країні. «Французи – моя ахіллесова п'ята», – говорить вона (Келлі, 2016: 33). За підтримки консульства жінка постійно допомагає дітям-сиротам із французького притулку. У свої 37 років вона змирилася із самотністю і вже не намагається влаштувати своє особисте життя, тому цілковито віддається роботі, де все контролює та продумує до дрібниць.

З початком війни в Європі її стан змінюється, як і в інших американців, – від легкого побоювання до цілковитого відчаю, коли у війну вступає Америка. Ці зміни проявляються як у професійній діяльності, так і в особистому житті. Вона закохується у француза Поля,

який повертається до Франції та потрапляє в концтабір. На війні гине рідний брат, з яким була в дуже близьких стосунках. Та їй вдається вгамувати складні емоції та знайти інші напрями професійної діяльності, найбільш корисні в цей час не тільки особисто для неї, а й для інших. Кароліна зосереджується на роботі з таємними документами про масове знищення нацистами євреїв, слов'ян, циган і всіх, кого вони назвали «недолюдьми». Їй доручають виявити, де німці розміщують транзитні табори для населення, кого туди розподіляють, за що заарештовують. Так вона дізнається, що, окрім транзитних, є ще табори іншого призначення – концентраційні. Нанесення на карту показало велику їх кількість в Австрії, Польщі, Франції, Німеччині. Завдяки доступу до списків заарештованих стає відомо, у який концтабір переправлений її коханий. Ситуація ще більше ускладнюється, коли Вашингтон розриває дипломатичні відносини із Францією, і в Нью-Йорку закривають посольство. Кароліна продовжує свою благодійну діяльність на допомогу французьким дітям-сиротам, яких постійно кудись евакуюють. Вона самотужки збирає посилки навіть тоді, коли консульство перестає оплачувати їх, здає сімейне срібло в антикварний магазин і перешиває свої речі на дитячі.

Надія на щасливе майбутнє з'являється тільки після Перемоги. Кароліна знаходить у Парижі Поля, знесиленого та хворого, і докладає всіх зусиль, щоб вилікувати його спочатку від тифу, потім від пневмонії, ураження серця, бо вона чекала на нього цілих п'ять років. Плани на спільне життя скасовуються, коли раптом повертається дружина Поля, хвора на тиф, яку вважали загиблою, і повідомляє, що в них є спільна донька, яка загубилася через війну.

Кароліна впадає у відчай на кілька місяців, але одного ранку просинається та дає собі слово почати життя заново. Жінка робить те, на що ніколи не зважилася б до війни – знаходить доньку Поля в одному із притулків, передає його координати батькам дівчинки. Через матір вона дізнається про існування Національної асоціації депортованих учасників Спротиву, яку організувала колишня ув'язнена Равенсбрюку для допомоги жінкам, що повернулися з німецьких концтаборів. Кароліна зав'язує переписку із цими жінками та дізнається про все, що вони пережили, організовує благодійні заходи в різних країнах, збирає кошти для «кроликів» Равенсбрюку, щоб переправити їх до США на лікування. Увесь світ відгукнувся: лікарні були готові їх узяти на безоплатне лікування, ресторани пропонували харчування, журнали відкривали лінію одягу та взуття для цих жінок, деякі сім'ї пропонували проживання, хтось просто вислав гроші. Так Кася із сестрою стали їй найближчими подругами.

## 5. Висновки

Війна змінює життя всіх трьох героїнь. Під час перебування Касі Кузмерик у концтаборі її життя постійно було під загрозою. Щоб зберегти життя, необхідно було кардинально трансформувати своє ставлення до середовища. Проте, проявляючи ненависть до працівників табору, героїня залишається людяною, співчутливою й уважною до своєї «табірної сім'ї». Це практично демонструє самозародження нової організації на базі тих основних принципів, які були вироблені в Касі з дитинства. Завдяки мужності, сміливості, рішучості їй вдається виробити нові для себе правила виживання в цьому хаосі. Пережита напруга та трагізм не дають нормально адаптуватися й до мирного життя, тому що треба пройти новий шлях самоорганізації. Досягти гомеостазису вдається тільки через стреси, які вкотре оновлюють героїню.

Війна змінює професійне й особисте життя Кароліни, хоча безпосередньої участі в ній вона не бере. Проте непереборне бажання допомогти та підтримати людину у складній ситуації не затьмарюється жорстокістю та цинізмом війни. Внутрішня сила героїні тримається на якостях, які стали для неї звичними, – це добропорядність, чесність, щирість і співчуття. Завдяки цьому вона перемагає всі життєві коливання, а кінцева мета її думок і вчинків завжди благородна.

Принципи Герти Оберхойзер, установлені нею до прибуття в концтабір, кардинальних змін не потребують, тому що ця війна була для неї очікувана. Те, що викликало в Касі Кузмерик глибокі суперечності та раптовий стрес, для Герти виявилось лише незначним ускладненням,



легкими коливаннями. Проте помилковий вибір кінцевої мети (атрактор) призвів до трагічного фіналу.

Отже, самоорганізація кожної з героїнь у час війни проходить шляхом трансформації раніше ухвалених принципів відповідно із своєю внутрішньою природою, усвідомленням і моральними цінностями. Щоб трансформувати хаос і досягнути гомеостазису, кожна героїня приводить усі свої підсистеми (внутрішній потенціал) до скооперованої дії.

Процес переорієнтування людини в новому середовищі в літературознавстві вивчений не досить і потребує подальших уточнень. Проте можемо стверджувати, що інтенсивність такого переорієнтування завжди залежить від характеру середовища, у яке потрапляє система, та готовності до існування в ньому. Взаємодія з хаосом викликає критичний або надкритичний стан людської структури та спрямовує її на формування стійкості, стабільності та цілісності. Якою буде ця структура – демонструє динаміка змін ціннісної свідомості, що має коливальний характер, який, на думку синергетиків, регулюється традиційними моральними цінностями сім'ї й етносу (Ніколаєва, 2005), культурно-історичною визначеністю свідомості (Добронравова, 2005).

Для літературознавства це новий погляд на аналіз художнього твору.

#### Література:

1. Бевзенко Л. Социальная самоорганизация. Киев : Институт социологии НАН Украины, 2002. 436 с.
2. Добронравова И., Финкель Л. Динамический хаос в социуме как среда социальной самоорганизации. *Социология: теория, методы, маркетинг*. Киев, 2005. С. 168–180.
3. Келлі Марта Холл. Бузкові дівчата / пер. з англ. В. Горбатько. Київ : Нора-Друк, 2016. 544 с.
4. Николаева Е. Феномен социализации личности с позиций теории самоорганизации. *Вестник Орловского государственного университета*. Орёл, 2005. Вып. 9. С. 33–41.

#### References:

1. Bevzenko L.D. (2002) Social'naya samoorganizaciya [Social self-organization]. Kyiv : Institut sociologii NAN Ukrainy, 436 p. [in Ukrainian].
2. Dobronravova I., Finkel' L. (2005) Dinamicheskij haos v sociume kak sreda social'noj samoorganizacii. *Sociologiya: teoriya, metody, marketing*. [Dobronravova I., Finkel L. Dynamic chaos in society as an environment for social self-organization. *Sociology: theory, methods, marketing*]. Kyiv. S. 168–180 [in Ukrainian].
3. Kelli Marta Holl. (2017) Buzkovi divchata / per. z angl. V. Gorbat'ko [Martha Hall Kelly “Lilac Girls” / translation by V. Gorbatko]. Kyiv : Vid-vo Nora-Druk, 544 p. [in Ukrainian].
4. Nikolaeva E.M. (2005) Fenomen socializacii lichnosti s pozicij teorii samoorganizacii [The phenomenon of personality socialization from the standpoint of the theory of self-organization]. *Vestnik OGU*. Oryol. Vyp. 9. S. 33–41 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 22.02.2023  
The article was received 22 February 2023